

Karl Marx (1818-1883)

Marx je protisloven, konkreten mislec. Rojen je v mestu Triere. Kljub temu, da se je komunizem (Marxova misel) razsul, je še vedno njegova misel živa. Več misli, ki so pomembne v sodobni sociologiji najdemo pri Marxu in pri Comtu.

Problem pri marksistih je ločen mlajšega Marxa od starejšega. Mlajši Marx je bil humanist in indeterminist, menil je, da je možno premagati objektivne težave človeka in jih podrediti njemu. Človek je bil po njegovem plemenit in ustvarjalen. Delo (praksa) je tisto kar definira človeka. Po letu 1848 Marx postane determinist, organizacija družbe je določena. Uradni marksizem, ki je bil uveljavljen pri Stalinu, je bil deterministični. Uradna ideologija bivšega jugoslovanskega režima je bila, razliko od Sovjetske zveze postavljena na abstraktno raven, menili so da Stalin ni humanist. Oblikovala se je skupina Praksis, ki je kritizirala vladajoči režim, da ne izvaja lastno ideologijo. Kritizirali so ureditev, ki je bila uveljavljena iz stališča marksizma. Mladi in stari Marx. To členitev izraža francoski sociolog Althusser (goreč marksist). Dejal je: »Družboslovje se konstituira leta 1848 z Marksovo idejo, ko zavrne, da je človek subjekt. In sprejme idejo, da so družbeni procesi določeni, povzročni, neodvisni od človeške zamisli«. Marxova misel je najbolje razumeti, če upoštevamo kar je napisal Kolakowski (poljski filozof) *Temeljni tokovi marksizma*: za razumevanje Marxa je najbolje upoštevati tri komponente: romantično, prometejsko in razsvetljensko komponento.

Romantična komponenta najbolj očitna v pojmovanju preteklosti in prihodnosti. Marx pravi, da v prvotni družbeni ureditvi človek ni bil omejen z institucijami in ni bil omejen z opravljanjem enega poklica. Niso mu bile vsiljene institucije (zasebna lastnina, država). Država je prisilna izmišljena in tvorjena skupnost. V t.i. »zlato dobo človeštva« ni bilo odtujenosti (alienacije). Alienacija pomeni, da v danih okoliščinah potek življenja ne ustreza njegovemu bistvu. To lahko po dve stvari: odvzeto mu je nekaj kar je že imel ali pa ni pridobil tisto, kar mu je dano kot možnost. Torej je Marx težil k takšnim pogojem v katerih bo uresničena njegova njegova neomejena dejavnost. Pri Marxu je pomembna popredmetitev, odtujitev (reifikacija), torej razmerja med ljudmi in sredstvi za doseg ciljev se osamosvojijo in postanejo človeku objektivno dani, se mu vsiljujejo. Predvsem se to kaže v predmetu dela. Mi ustvarjamo, da bi zadostili našim potrebe, vendar se je to spremenilo v nekaj drugega. Proizvodi so postali sami sebi namen. Mi ne kupujemo izdelke, da jih bi koristili, ampak da pokažemo svoj status (imajo odtujen pomen). Izdelki dobijo fetiški pomen - fetišizem blaga. Marx je domneval, da je možno odpraviti odtujitev, možno je vzpostaviti skupnost, kjer nebo institucij, ki se vsiljujejo, ki terjajo človeka, da se vede živalsko. Družbena razmerja morajo biti prosojna (transparentna). Komunizem sodi v to romantično komponento. Misli, da je možno ljudi preusmeriti, da ne bi v ljudeh videli izkoristek, da bi živeli v družbi brez prisile institucij.

Prometejska komponenta. Dopolnjuje se s prvo. Simbol človekovega prizadevanja, da ostane subjekt. Podreja stvarnost svojim potrebam. Pri Marxu je ta Prometej proletarijat. On pojmuje delavski razred kot skupino, ki je zmožna strmoglaviti ne samo vladajoči red, temveč preseči pogoje življenja za katere je značilno, izkoriščanje vladavine in odtujitev. V delavskem razredu so skoncentrirane odtujitve, ta odtujitev bo vse močnejša in s tem bodo ustvarjanje objektivne možnosti, da prevzame družbo. Kapitalisti ne bodo več nujni, proces produkcije se bo socializiral. Tukaj ne bo več prostora za posameznika kapitalista, temveč bo potrebno na podružabljen način uporabljati produkcijo. V tem obdobju bo potekala vladavina delavskega razreda. Ta je zmožen upravljati gospodarstvo v celoti.

Razsvetljenska komponenta. Gre zato, da so filozofi razsvetljenci (Francozi in Britanci) prizadevali ugotoviti splošne pravilnosti, kako posamezni dejavniki pogujujejo funkcioniranje in spremembe družbi. Marx je po letu 1848 zagovarjal determinizem družbenega življenja. Družbeno življenje je določeno z določenimi dejavnostmi. »Daš mi potočni mlin in dobiš

družbeno ureditev z fevdalnim gospodom, daš mi tovarno s stroji in dobiš industrijskega kapitalista«. Stopnja razvoja tehnologije določa organizacijo družbe, institucionalizacijo družbe in nekoliko manj pogojuje tudi kulturo (Marx kulturi pravi družbena zavest). Althusser pravi, da je s tem odločno vplival na družboslovje, odprava subjekta. On ga ni nikoli popolnoma odpravil, ampak se je nagibal k determinizmu.

Materialistično pojmovanje zgodovine

»V družbeni produkciji svojega življenja stopajo ljudje v določene, nujne, od njihove volje neodvisne odnose - v produkcijske odnose, ki ustrezajo določeni razvojni stopnji njihovih materialnih produktivnih sil. Celota teh produkcijskih odnosov sestavlja ekonomsko strukturo družbe, realno osnovo, ki se na njej dviga prava in politična vrhnja stavba in ki ji ustrezajo določene oblike družbene zavesti. Način produkcije materialnega življenja določa socialni, politični in duhovni proces življenja nasploh. Ne določa njihovo zavest. Na določeni stopnji svojega razvoja prihajajo materialne produktivne sile družbe v nasprotje z obstoječimi produkcijskimi odnosi ali - in to je le pravni izraz za isto stvar - z lastninskimi odnosi, v katerih so se doslej razvijale. Iz razvojnih oblik produktivnih sil se ti odnosi spremenijo v njihove spono. Tedaj nastopi razdobje socialne revolucije. S spremembo ekonomske osnove se počasneje ali hitreje izvrši prevrat v vsej ogromni vrhnji stavbi. Ko preučujemo take prevrate, moramo vselej razlikovati med materialnim prevratom v ekonomskih pogojih produkcije, ki se da ugotoviti s prirodoslovno natančnostjo, in pravnimi, političnimi, religioznimi, umetniškimi ali filozofskimi, skratka: ideološkimi oblikami, v katerih se ljudje tega konflikta zavedo in ga izbojujejo. Kakor ne presojava posameznika po tem, kar misli sam o sebi, prav tako ne moremo presojati take prevratne dobe po njeni zavesti, temveč moramo ravno nasprotno to zavest razložiti iz nasprotij materialnega življenja, iz obstoječega konflikta med družbenimi produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi. Nobena družbena formacija ne propade prej, preden se ne razvijejo vse produktivne sile, ki je zanje dovolj prostora, in novi, višji produkcijski odnosi se nikoli ne pojavijo prej, preden ne dozore materialni pogoji za njihov obstoj v okviru stare družbe same. Zato si postavlja človeštvo vedno le take naloge, ki jih lahko reši, zakaj če pogledamo natančneje, bomo vselej videli, da se poraja naloga šele tedaj, ko že obstoje materialni pogoji za njeno rešitev ali pa so le-ti vsaj v procesu svojega nastajanja. V velikih obrisih lahko označimo azijske, antične, fevdalne in sodobne buržoazne produkcijske načine kot progresivne dobe v ekonomskem razvoju družbe. Buržoazni produkcijski odnosi so zadnja antagonistična oblika družbenega produkcijskega procesa, antagonistična ne v smislu individualnega, marveč takega antagonizma, ki raste iz družbenih življenjskih pogojev individuov; produktivne sile, ki se razvijajo v okviru buržoazne družbe, pa hkrati ustvarjajo materialne pogoje za rešitev tega antagonizma. S to družbeno formacijo se torej končuje predzgodovina človeške družbe«. Vir: knjiga xxx, str. 47.

Po Marksu ljudje izpopolnjujejo produkcijska sredstva. V produkcijskem procesu si prizadevajo učinkovito delovati in oblikovati produkcijska sredstva. Ko že enkrat oblikujejo produkcijska sredstva, ti oblikujejo tipe lastnine. Gre za to, katere skupine uresničujejo svojo moč preko lastnine. Darendorf je imel razpravo o Marxovem pojmovanju lastnine in meni, da gre za formalno lastnino. Družbena struktura se oblikuje v delu, določena stopnja produkcijskih sil - razvoja - določa katere skupine se bodo oblikovale.

Razred, ki je izkoriščen ne trpi tega pasivno on se upira. Upira se zaradi tega, ker mu je delo vsiljeno. Delo je v nasprotju z njegovim bistvom, lahko pa bi bilo v skladu z njim. Ko se oblikuje spopad med razredoma, vladajoči razred oblikuje institucije, ki zagotavljajo njegovo vladavino. Marksu ni tuja misel, da se lahko družba instrumentalizira. V marksizmu je bila povzeta teorija refleksa. Po tej teoriji se v kulturi mehansko reflektirajo razmerja v industrijskem procesu.

Marksovo mnenje o religiji

Marx je trdil, da je religija opij množic. Samodejno pride do ustvarjanja tega sredstva, ki mili bolečino (dolina solz).

Razredna institucionalna struktura je determinizirana. Pri kulturi prihaja tudi do odseva družbenih okoliščin, vendar ni to celotna slika kulture. Oblikujejo se novi načini produkcije. Struktura družbe je stalno konfliktna. Spopade država zatira tako, da lahko družba sankcionira. Konflikt je zatiran do stopnje, da družba lahko normalno funkcionira. Če niso okoliščine zrele, vladajočega razreda ni možno strmoglaviti (dokler se ne pojavi produkcijski tip, ki bi lahko nasi tudi politiko). Določen produkcijski način bo strmoglavljen šele, ko bo oblikovan nov način produkcije, ki bo bolj popoln. Izmenjuje se »ekonomski tip« ali družbeno ekonomska formacija. To so zgodovinske stopnje, ki so oblikovane kot model, kjer je razmerje med osnovo in vrhno stavbo pojmovano kot harmonično in model proizvodnje je čist.

Marx ni bil zagovornik masivnega zgodovinskega razvoja.

Teorija baze in nadgradnje:

Osnovo družbe tvorijo proizvodne sile, čemur bi lahko rekli stopnja razvoja tehnologije. Prava določa insitutivno ureditev družbe, jo določa, determinira družbo in delno determinirana tudi kulturo. Kultura ni popolnoma determinirana od osnove. Marx je namesto termina kulture uporabljal izraz družbena zavest.

Razredi se oblikujejo objektivno, vendar so le zavedni tisti, ki osvojijo ideologijo (družbena zavest). Primer: francoski kmeti in podložniki ter njihovi upori. Oni niso oblikovali nacionalne sile, niso imeli zavesti, kako preoblikovati družbo - borili so se za staro pravdo. To ni zavest, ki bi pripeljala do družbenega. Ostali elementi družbene zavesti imajo avtonomijo: umetnost in religija. Glede umetnosti je Marx naredil naslednikom velike težave. Menil je, da grški ep ni mogoče preseči. To pa se ne sklada z teorijo o bazi in nadgradnji. Kar se tiče umetnosti je Marx napačno interpretiran. Religija je opij ljudstva (ne pa opij za ljudstvo). Marx meni, da je religija nujna v okoliščinah odtujitve in naredi življenja znosno (dolina joka). Šele določene družbene okoliščine lahko odpravijo pogoje religije. Marx je menil, da je do religije prišlo spontano.

Marx nikakor ni mislec, ki bi bil nepomemben v sodobni sociologiji. Marx je vplival na številne sociološke teorije. I. Wallerstein trdi, da se oblikuje svetovni sistem. Rimski imperij je bil takšen svetovni sistem (politična in vojaška hegemonija) - sužnji prihajajo iz periferije v center. V 17. stoletju se je oblikoval moderni sodobni kapitalistični sistem. Njegovo bistvo je, da se oblikuje jedro, periferija in podperiferija. Države Zahodne Evrope in Severne Amerike izkoriščajo periferijo. Bistvo je, da ni bistvena politična ureditev, bistvena je eksploatacija periferije. Sedaj se ustvarja stabilizacija kapitalističnega sistema ta stabilnost bo trajala še pol stoletja (medtem bo padala profitna mera), to bo čez petdeset let pripeljalo do krize jedra. Wallerstein pravi, da so možni trije scenariji:

- demokratizacija jedra,
- svetovna vojna,
- dolgotrajni kaos, ki bo na koncu pripeljal do nekakšnega novega socializma.

Pravi, da socializma do sedaj nismo imeli, ker socializem ni omogočal vstopa v jedro.